

TÖRTÉNELMI LECKE MINDENKINEK*

PATRICK GEARY

Mai mondandóm – személyes megfontolásaimból merítve – arról szól, hogyan értelmezzük a történelemnek a nagyközönség számára betöltött szerepét. Időnként azt kéri tőlünk, hogy szakértelmünket – diszciplínánk határain túllépve – osszuk meg a nagyközönséggel. Ez vonzó javaslat is lehet. Csábító lehetőség, és teljesen helyénvaló, hogy nyilvános előadásokkal, sikerkönyvekkel és az interneten terjedő videókkal ne csak a kollégákhoz és diákjainkhoz, hanem a szélesebb közönséghez is szóljunk. Végül is az egyetemeket és a kutatóintézeteket – adójával – a nagyközönség tartja fenn, és kötelességünk, hogy cserébe valami értékeset nyújtsunk. Arra viszont gondosan ügyelnünk kell, nehogy hamis képet fessünk a szakmánkról, csak hogy elnyerjük hallgatóságunk tetszését. Ma este ezzel kapcsolatban két különös veszélyre hívom fel a figyelmet, az egyiknek a „Történelmi tanulságok”, a másiknak „Az eredet bálványa” nevet adom. Élete vége felé a nagy francia történész, Marc Bloch mindkettővel foglalkozott.

A történetírás közszolgálatára hosszú történetre tekint vissza. Egészen a XIX. századig a történelem művelése a teológia vagy a filozófia – közelebről az etika – integráns része volt. Az ókortól kezdődően és végig a középkorban a történelmi tanulságokat hagyományosan az életet szolgáló leckének tekintették: a középkori szerzők az isteni gondviselés tetteit mutatták fel történelmi munkáikban, az ókori, középkori és kora újkorai történészek pedig arra tanították olvasóikat, hogyan ismerjék fel és hogyan kövessék az elmúlt idők embereinek erényeit, és hogyan kerüljék el az ő bűneiket.

A XIX. század elejétől kezdve a történészek elkülönítették a maguk munkáját a teológusokétól és a moralistáktól, miáltal a történelem és a történészek szerepe már nem az, hogy a gondviselésre, az etikára és az illő viselkedésre nézve vonjanak le tanulságokat, ugyanakkor egyre szorosabb kapcsolatba kerültek a politikával és a nemzettel. Ezt a nemzeti ideológiák felemelkedésével összefüggő folyamatot sok történész követte nyomon – köztük magam is –, a történetírás és az ideológia közti szoros kapcsolatot vizsgálva. Nagyon röviden: abban az időszakban, amikor a régóta létező államok, például Franciaország, de

az Orosz, a Habsburg- és az Ottomán Birodalom területén élő feltörekvő nemzetek is mind azon igyekeztek, hogy a társadalmi választóvonalakon átvélő összetartást teremtsenek; kimagasló közszereplőknek számítottak, sőt olykor nemzeti hőökké lettek azok történészek, akik a jelen nemzeti törekvéseit vissza tudták vetíteni a régmúltba, a középkorba vagy akár még az antikvitásba is.

Gondoljunk csak Nicolae Bălcescu (1819 – 1852) Romániában, aki egy személyben volt nemzeti romantikus katona, újságíró, az 1848-as havaselti forradalom vezére és nagy tisztelettel övezett történész. Ugyanígy a messzi Portugáliában Alexandre Herculano (1810–1877), a portugál romantikus mozgalom egyik vezéralakja, szellemi nagyság, a portugál és brazil liberális és antiklerikális értelmiség hőse, akinek a belémi Jerónimos-kolostorban látható nagy-szerű síremlékét közadakozásból állították fel.

Franciaországban François Guizot (1787–1874) történészként és politikusként egyaránt nagy hírnevet szerzett, volt oktatási miniszter, sőt miniszterelnök is – és Párizs híres Père Lachaise temetőjében helyezték végső nyugalomra. Jules Michelet (1798–1874) még nála is híresebb történész lett, mivel figyelme középpontjában nem a királyok és a dinasztiák, hanem a nemzet állt. Mint maga mondta: „Az én hőszám a nép.” Diszes síremlékét nemzeti közadakozásból emelték, amelyhez országszerte hozzájárultak az adományozók. Itáliában híres történész lett például Cesare Balbo (1789–1853), aki megteremtette a középkori Itália történelmét, és megírta a Barbarossa Frigyes császárral bátran szembeálló olaszok történetét – mintegy előképeként az itáliai félszigeten a XIX. században az osztrákokkal szemben tanúsított ellenállásnak. Thomas Babington Macaulay (1800–1859) angol történész, aki Anglia történetéről írott művében (*History of England*) a nyugati civilizáció és haladás felsőbbrendűségét hangsúlyozta, magas hivatalt töltött be mint hadügyminiszter és főhadbiztos – és a westminsteri apátságban, a költők társaságában kapott díszsírhelyet.

E férfiak mind (és mind férfiak voltak) olyan nemzeti vezéralakok lettek, ami messze túlszárnyalja a mi nemzedékünk történészeinek képzelőerejét. Megbecsültségüket annak köszönhatték, hogy megteremtették a nacionalista eszmény magvát, és Walter Scott romantikus regényeinek mély hatásáról árulkodó műveikben megalkották nemzetük régmúltját a fogékony és lelkesedéstől fűtött nemzeti közönségnek.

* ■ Lessons of History, the Idol of Origins, and the Seduction of Public History. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem konferenciáján, 2022. november 12-én tartott előadás szövege. Angolból fordította Wessely Anna.

Manapság kevés az olyan történész, vagy talán nincs is, aki ahhoz fogható nyilvános tömjénezésben részesülne, mint a XIX. századi elődök. Nekünk aligha állítanak közadakozásból emlékműveket, rólunk nemigen neveznek el még életünkben vagy halálunk után hajókat – mint egykor Herculanóról. Minél jobban professzionalizálódott a történetírás, és hangsúlyozta a levéltári elsődleges források kutatását, nem titkolva mélyeséges szkepszisét a romantikus történészek spekulációi és olvasóikra gyakorolt érzelmi vonzereje iránt, annál tudományosabbak lettek és koncentráltak egyre szűkebb területekre a történeti munkák. Minél szakszerűbbek voltak, annál szakosodottnak kellett lennie a közönségüknek is – ezzel együtt a XX. század folyamán a történészek a mai társadalomban játszott szerepe szintén gyökeres változáson esett át.

Mégis csábít a gondolat, hogy olyan történeti munkákat írjunk, amelyeknek széles, lelkes közönsége lehet, amely továbbra is azt sürgeti, hogy mondjuk meg, mit jelent a múlt a jelen számára. Röviden át szeretném tekinteni, milyen veszélyeket rejt, ha válaszolunk erre a sürgetésre.

I. A TÖRTÉNELMI TANULSÁGOK

Noha manapság a politikai vezetőket a politológiában, a közgazdaságtanban, a pszichológiában vagy a nemzetközi kapcsolatokban jártas tanácsadók hada veszi körül, a jövőre vonatkozó döntések valójában még mindig a múlt értelmezésén alapulnak. Ashton Carter, az Egyesült Államok volt hadügyminisztere, aki a múlt hónapban váratlanul elhalálozott, egyetemi tanulmányai kezdetén fizikát és középkori történelmet hallgatott a Yale Egyetemen. Ő a következőképpen indokolta, miért fontos a történelem: „A valóságos világban a döntéshozók többségét a történelem abban segíti, hogy kigondolják, hogyan boldoguljanak valamilyen helyzettel. Adott különös körülmények közepette felteszik a kérdést: ez most miben hasonlít ahhoz, amit korábban tapasztaltam, láttam, vagy amiről olvastam?”

Ez kétségkívül így van, függetlenül attól, hogy a döntéshozók a régmúltra gondolnak-e, vagy saját friss tapasztalataikra. Am ha nem járnak el különös gondossággal, akkor a múltból meríthető tanulságok keresése halálos csapdába csalhatja őket. Amikor az Egyesült Államok 2003-ban megtámadta Irakot, Bush elnök, Richard Cheney és Donald Rumsfeld hadügyminiszter kétségkívül azzal számolt, hogy az a háború az 1991-es első iraki háború megismétlődése lesz, amelyben az Egyesült Államok vezette koalíció leverte és két hónapon belül kiűzte Kuvaitból az iraki hadsereget. A koalíció összesen 354 embert veszített (ebből 143-at baleset ért, 44-et baráti találat, Irak vesztesége viszont kb. 26 000 halott és 75 000 sebesült volt).

Mint ma már mind tudjuk, a történelem nem ismétlődött meg a közel kilenc éven át dúló második iraki háborúban, amelynek végeredménye Irak

összeomlása, óriási káosz és lázadó csapatok szerveződése, valamint az iszlám terrorizmus új, halálos formáinak megjelenése lett; az Egyesült Államok vezette koalíció vesztesége 4825 halott volt, az iraki hadsereg, a felkelők és a civil lakosság együttesen kb. 110 600 embert veszített, a terjedő erőszak és a politikai instabilitás pedig azóta is tart az egész régióban, noha annak idején Bush bejelentette, hogy a szövetségesek „teljesítették küldetésüket”.

2014 február–márciusában Oroszország lerohanta és elcsatolta a Krim-félszigetet, továbbá gyakorlatilag elfoglalta a Don-medence jó részét. Ez a gyorsan végrehajtott művelet 3 katonára és 2 civil életébe került. Vlagyimir Putyin ez év februárjában feltehetően a történelem megismétlődésére számított, gyors és szinte ingyen megszerezhető győzelemre, amikor belevágott a „speciális katonai műveletbe” Ukrajna többi területén. Ahogyan az amerikaiak iraki kalandja idején, a történelem ezúttal sem ismételte meg önmagát.

A végső kimenet persze még bármi lehet, de Oroszország súlyos vereséget szenvedett, amikor megpróbálta bevenni Kyivet, keleten beleütközött Ukrajna ellenállásába, amely utóbb hatalmas részeket foglalt vissza az oroszok által korábban elfoglalt területekből, megsemmisített számos orosz egységet és hadifelszerelést, és gyakorlatilag kiiktatta a fekete-tengeri orosz flottát. Az oroszok hadi veszteségét – beleértve a Wagner-csoport zsoldosait – 100 000 főre becsülik, míg Ukrajna is nagyjából 100 000 katonát és több mint 7000 civil lakost veszített. Oroszország megértte, hogy hadseregét megalázták, gazdaságát elvágták legjobban fizető üzletfeleitől, és legképzettebb polgárainak tízezrei menekültek el saját hazájukból.

Vajon az amerikai és az orosz döntéshozók félreolvasták volna a „történelmi leckéket”?

Vannak másféle, a régmúlt „történelmi tanulságain” alapuló politikai álláspontok is, a legnyilvánvalóbb példa számos politikus és politikai mozgalom reakciója a menekültek legutóbbi beáramlására – többségük Irak és Afganisztán megszállása és az erőszak Szíriába való áttérése elől menekült. Ekkor a politikusok az ókori Rómát érő barbár támadásokat és a Római Birodalom bukását emlegették.

Például 2011-ben Gert Wilders holland politikus Róma 410-es kifosztásához hasonlította az Európába érkező bevándorlási hullámot:

„Ha Európa elbukik, akkor azért, mert már nem hisz civilizációja felsőbbrendűségében. A saját ostobasága miatt bukik el, mert azt hiszi, minden kultúra egyenlő, vagyis semmi okunk, hogy a saját kultúránk megőrzéséért harcoljunk.”

Marine Le Pen francia populista politikus hasonló összevetéssel élt:

„Ha semmit nem teszünk, akkor a migránsok beáramlása olyan lesz, mint a barbároké a IV.

században, és a következmények is ugyanolyanok lesznek.” (Az évszázadot elvétette, de ez talán nem meglepő.)

Boris Johnson volt brit miniszterelnök is Róma múltjában keresett magának történelmi leckét: „A Birodalom már képtelen volt őrizni a határait: már mindenütt ott voltak a keletről érkezők – és így léptünk be a sötét középkorba.”

Vajon hordoz e példák bármelyike történelmi tanulságot? Képzettebb történészek elláthatták-e volna jobb információkkal Busht vagy Putyint, mielőtt belevágtak a második háborúba? Jó volna-e, ha a Római Birodalom bukásának ismeretében a történészek tanácsokat adnának az európai államoknak, milyen legyen a menekültpolitikájuk? Nagy a kísértés, különösen akkor, amikor újságírók vagy politikusok kéri fel őket, hogy a múltból való tudásuk fényében nyilatkozzanak a jelenről. És ezt némely hivatásos történész a nyilvánosság reflektorfényében sütkérezve meg is teszi. Például Niall Ferguson, a Harvard korábbi professzora, ma pedig a Stanfordi Egyetemhez tartozó Hoover Intézet vezető kutatója, valamint saját megítélése szerint „a világ egyik legjobb történésze”, aki a 2015. november 15-én a párizsi Bataclan színházbeli mészárlásról szólva Gibbont idézte arról, hogyan fosztották ki a gótok Rómát: „Az elszabadult indulatok órájában, amikor minden szenvedély felizzott, és minden fék eltűnt, [...] a rómaiak kegyetlen mészárlásnak estek áldozatul [...], a város utcáit holttestek borították [...]. Ha a barbárok ellenállásba ütköztek, akkor a válogatás nélküli mészárlás kiterjedt a gyengékre, az ártatlanokra és a védtelenekre is.”

Ferguson az idézethez hozzáfűzi:

„Hát nem pontosan így írhatók le azok a jelenetek is, amelyeknek azon a pénteki napon Párizsban tanúi lettünk? Félelmetesen hasonló folyamatok pusztítják ma az Európai Uniót, jöllehet, kevesen vagyunk, akik hajlandók elismerni, mivel van

dolgunk. Akárcsak a Római Birodalom az V. század elején, Európa is pusztulni hagyta védőműveit. Minél nagyobbra nőtt gazdagsága, annál jobban zsugorodott katonai ereje – az önbizalmával egyetemben. Dekadenssé lett bevásárló központjaiban és sportarénaiban. Ugyanakkor kitért a kapuit az idegenek előtt, akik megirigyelték gazdagságát, de nem kívánták feladni őseik hitét.”

Így közöljék-e a történészek „a történelmi tanulságokat” a nagyközönséggel? Az volna a közönséghez szóló történész szerepe, hogy a jelenbeli katasztrófát könnyedén a régmúlt-hoz hasonlítva nyújtson segítséget a bevándorlásiellenes politikának? Nem hiszem, még akkor sem, ha egyes történészek a nyilvánosság elé lépve sikert arathatnak, ha – mint a XIX. században – olyan egyszerű kis történeteket mesélhetnek el, amilyeneket a közönség hallani szeret. Így gondolta a nagy francia történész és partizán, Marc Bloch is, aki a náciknak esett áldozatul. Bloch egyáltalán nem tartotta magát távol a kortárs világtól, se tetteiben, se szavakban. Az első világháborúban kapitányi rangban szolgált a fronton, a másodikban az ellenálláshoz csatlakozott – amiért végül is az életével fizetett. Megírta az első világháborúban szerzett tapasztalatait és Franciaország gyors összeomlását a második világháború idején. Am egyáltalán nem próbált felületes párhuzamot vonni a múltbeli németek és azon német hadsereg között, amellyel 1939-ben honfitársaival együtt szembefordult. *La Déposition d'un vaincu* című munkájában írta:

„Ami gyenge felkészültségünket illeti, írjuk-e ezt a történetírás számlájára? Egyesek szerint igen. »Azt kell-e gondolnunk, hogy a történelem becsapott minket?« Normandiában ottlétünk utolsó óráiban, vereségünkötől lesújtva ezeket a szavakat hallottam egy fiatal, a katonaiskolából épp csak kikerült tiszttől. Ha azt a történelmi oktatásnak nevezett dolgot vontam kétségbe, amit ott kapott, akkor igazat adok neki. Ám az nem a történelem volt, hanem annak a történettudo-

„Ami gyenge felkészültségünket illeti, írjuk-e ezt a történetírás számlájára? Egyesek szerint igen. »Azt kell-e gondolnunk, hogy a történelem becsapott minket?« Normandiában ottlétünk utolsó óráiban, vereségünkötől lesújtva ezeket a szavakat hallottam egy fiatal, a katonaiskolából épp csak kikerült tiszttől. Ha azt a történelmi oktatásnak nevezett dolgot vontam kétségbe, amit ott kapott, akkor igazat adok neki. Ám az nem a történelem volt, hanem annak a történettudo-

mánynak a szöges ellentéte, amire a történetírás ma törekszik.”

Szemben a fiatal tiszttel, sőt a nagyközönséghez szóló történetírás (*public history*) olyan önjelölt képviselőivel, mint Ferguson, Bloch tudta, hogy „a történelem lényegében a változás tudománya. Tudja és tanítja, hogy nincs két pontosan egyforma esemény, mert azok a körülmények, amelyek közt bekövetkeznek, sohasem azonosak.” A történelem nem ismétli önmagát, sőt – mint az amerikai humorista, Mark Twain megjegyezte – még csak nem is feltétlenül rímél rá. Ha van mit tanulnunk a történelemből, akkor sem úgy, hogy szemügyre vesszük a régi eseményeket, és feltételezzük, hogy ami a múltban bekövetkezett, az ismétlődik majd meg a jövőben. Az Egyesült Államok óriási bánata árán tanulta ezt meg, és úgy tűnik, Oroszország is kezdi lassan megtanulni ugyanezt a leckét. A római birodalmi rendszer összeomlása Nyugat-Európában összetett, hosszú távú folyamat volt. Hogy ebben milyen szerep jutott a különböző barbár népeknek, már régóta vita tárgya, és kétségkívül az is marad. Arra viszont semmi sem utal, hogy a felfegyverzett barbár seregek jelenlétét az V–VI. századi Római Birodalomban iránymutatásnak kellene tekintenünk abban, hogy az európai nemzetek hogyan bánjanak a kontinensünkre érkező menekültekkel.

Milyen „történelmi tanulságokkal” szolgálhat kortársainak a hivatásos történész? Azt hiszem, itt is van mit tanulnunk Marc Blochtól, akit nem a történelem tanulságai foglalkoztattak, mint inkább az, hogy történészként ő maga milyen tanulságokkal gazdagodott:

„A történetírás és a történelemtanítás a mesterségem közel 34 éve. Arra ösztönözött, hogy végiglapozzam különböző korok számtalan dokumentumát, hogy amennyire csak tudom, megkülönböztessem a valódit a hamistól, hogy mindent gondosan szemügyre vegyek és megfigyeljek. A kritikus megfigyelésnek és reményeim szerint az őszinteségnek ugyanarról a szokássá vált gyakorlatáról van szó, amelyet azon tragikus események tanulmányozásában is igyekeztem alkalmazni, amelyekben egy kicsit magam is részt vettem.”

Történészként hozzájárulhatunk a mai problémák – háború és béke, globalizáció és nacionalizmus, terrorizmus és emberi jogok, környezeti válság, népességmozgások és kulturális változás – megoldásához, bár nem annyira a múltból szerzett ismereteinkkel, mint inkább azzal a tudásunkkal, hogy hogyan kutatható a múlt. Szakmánkban elsajátított készségeink a következők: hogyan kutassunk és figyeljünk meg kritikusan, hogyan vegyük észre a változást, a múlt és a jelen közti különbségeket, sőt Marc Bloch nyomdokaiban az is, hogyan vonjuk le őszintén a következtetéseinket és cselekedjünk nekik megfelelően.

II. AZ EREDETMITOSZOK

Ha viszont a történészek nem a múltból szerzett tudásukkal szolgálják a jelen társadalmát, hanem inkább a bizonyítékok elemzésének, igaz és hamis megkülönböztetésének és a független és kritikus gondolkodásnak a képességével, akkor történelmi tudásunk tartalmának miféle szerepe lehet egyáltalán? Hogyan alakítja a jelent mindaz, amit a múltból feltárunk? Van egy terület, ahol a mai társadalom egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a történelem felé. Nem azért, hogy megjósolhassa a jövőt, hanem hogy megválaszolhassa az identitással kapcsolatos alapvető kérdéseket: Kik vagyunk mi mint egyének, népek, nemzetek? Ezekre a kérdésekre már a XIX. század romantikus történészei is igyekeztek válaszolni, ám radikális változásokkal jellemezhető korunkban újra előkerültek, és a közönség ismét igényt tart a történészek részvételére. Mára a fenti kérdéssor egy gyökeresen más jellegű dimenzióval is kiegészült. Az utóbbi két évtizedben ugyanis a genetika rendkívüli fejlődésen ment keresztül, s ennek láttán a történészek mellett egyre inkább a genetikusoktól is azt várják, hogy mondják meg az egyéneknek is, a nemzeteknek is, kik ők valójában. Mivel jelenleg magam is egyik vezető kutatója vagyok egy kiterjedt kutatásnak, amely a genetikát, a régészetet és a történelmet összekapcsolva tanulmányozza a Kárpát-medence népességében a IV–IX. században bekövetkezett változásokat, különösen érzem a sürgetést, hogy vegyek részt ebben a vállalkozásban, amelytől elsősorban azt várják, hogy megválaszolja az itt élő különböző népek eredetét firtató kérdéseket.

Természetesen értékes eredményeket ígér az európai populációk története. A régészeti, izotópos és genomikai adatokat felhasználó újabb tanulmányok elmélyítették tudásunkat az eredetükről és vándorlásaikról, ami már oly régóta tudományos viták tárgya. A genomikai kutatásnak köszönhetően ma már tudjuk, hogy a Közel-Keletről és Anatóliából kiindulva nemcsak a mezőgazdasági technológia terjedt el a Földközi-tenger medencéjében és Nyugat-Európában, hanem tényleges földművelő populációk is.

Még nem tudjuk, mit jelentett ez a terjeszkedés az őslakosoknak, hogy békés volt-e, vagy rettenetes erőszakkal ment végbe. A brit tudósok évtizedeken át vitatkoztak azon, hogy a római Britannia átalakulása angolszász Angliává hogyan történt: a hatalomra kerülő elit asszimilálta a bennszülött lakosságot egy új, a kontinensen ismert társadalmi formába, vagy pusztán az eszmék és kulturális gyakorlatok átadásának eredménye volt, vagy pedig annak volt köszönhető, hogy férfiak és nők tömegesen vándoroltak át a szárazföldről a szigetre?

A genetikai adatok mindinkább egy új populáció valódi, tömeges beáramlását jelzik, még ha ez sok esetben nem járt is együtt azzal, hogy a jövevények kiirtsák az ott élő népességet.

A mi kutatásunk az avarok hátterének tisztázására törekszik. Az avarok elfoglalták a Kárpát-medencét a VI. század végén, és egy új államformát alakítottak ki, a kaganátust, amely egészen a IX. század kezdetéig uralta a régiót. Kik voltak ők? Az az igazság, amit a türkök mondtak a bizánciaknak? Hogy az ő sztyepei birodalmukból származó lázadók voltak, akik azért vették fel az avar nevet, mert az a szomszéd népeket rettegéssel töltötte el? Vagy inkább a kelet-közép-ázsiai Zsuanzsuan (Rouran) Birodalom túlélőinek egy csoportját alkották, akik sebesen átszáguldottak a sztyeppén Európába? A genomikának köszönhetően ma már tudjuk, hogy az utóbbi az erősebb hipotézis.

A „szlávok homályos eredetéről” is régóta vitakoznak. Az etnogenezis hívei szerint a Duna limes mentén élő bennszülött populációk átalakulásával jöttek létre, és a VI–VII. század folyamán újfajta, radikálisan decentralizált politikai és társadalmi szervezetet hoztak létre. Mások szerint nem pusztán kulturális átalakulás ment végbe, hanem jelentős népesség is beáramlott északról és keletről. A balkáni genetikai mintázatok longitudinális vizsgálata azt jelzi, hogy a később szlávoknak nevezett csoportokban jelentős változás történt nemcsak az anyagi kultúra és a társadalomszervezet terén, hanem e csoportok genetikai hátterében is. Az új megközelítések nemcsak egyszerűen megválaszoltak néhány régi kérdést, hanem mélységében is bevilágítottak a régmúltba; az egyre összetettebbnek mutató múltra utaló bizonyítékok viszont új kérdések és kihívások elé állítják a történészeket.

Am hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a kutatások mind a régmúltba vetnek fényt, sem nem a jelen leírásai, sem nem jövőtervek. Ennek ellenére, sajnos, a szélesebb publikum arra buzdítja a kutatókat, a történészeket és a genetikusokat egyaránt, hogy menjenek túl ezen, és mint már a XIX. században is, feltárt eredetük alapján határozzák meg a régióban élő népeiségek lényegét.

Romániában hosszú ideig folyt a ma már többekévesbé abbamaradt vita, hogy a románok vajon Traianus hódító légiósainak büszke leszármazottjai, vagy pedig a rómaiak előtt ott uralkodó dákok nem kevésbé büszke leszármazottjai. A szomszédos Magyarországon sajnos ismét ideológiai kérdéssé vált a magyarok eredetének hosszú történetre visszatekintő kutatása. Mindannyian tudjuk, hogy Julianus barát, látván a különbségeket a magyarok nyelve és szokásai, illetve szláv, germán és neorómán szomszédai nyelve és szokásai között, 1235-ben elutazott Magna Hungariába (valószínűleg a mai Baskíria területére), hogy megtalálja az őshazát, és felvegye a kapcsolatot a távoli rokonokkal.

Ma ez az őskeresés új, ideológiailag áthangolt formát mutat. A honfoglaló magyarok egy nagyobb finnugor populációhoz tartoztak-e, vagy pedig a mai

közép-ázsiaiakkal szoros rokonságban álló populációk utódai voltak? Új jövevények voltak-e ezen a vidéken, vagy valójában ugyanahhoz a néphez tartoztak, amelyhez korábban a hunok és avarok, netalán ugyanannak a vándornépességnek a második hullámát alkották? Az efféle kérdések érthetőek, de egyszerűen problematikusak, és azok az újabb kutatások, amelyek megpróbálták eldönteni őket, ellentmondásosak és olykor tendenciózusak is. Egy nemrégiben készült kutatás szerint, amelyet Fóthi Erzsébet vezetett, a honfoglaló magyarok a hun-türk, finnugor népek, a kaukázusi populációk és a kelet-európai sztyeppén élő szlávok genetikai keverékét alkották.

Ez azonban nem akadályozta meg Török Tibort és munkatársait abban, hogy kinyilvánítsák a hunok, az avarok és a magyarok közös eredetét. Mint ahogy Kásler Miklóst sem abban, hogy III. Béla király Y-kromoszómájának szekvenálása alapján kijelentse, hogy az Árpád-ház tagjai határozottan eurázsiaiak, és nem finnugorok voltak.

Mindez nem volna gond, ha e tanulmányok vagy nyilatkozatok kizárólag a magyarok eredetét érintenék. A mai Magyarország felszított nacionalista légkörében azonban az egykori honfoglaló magyarok és a régió korábbi sztyepei birodalmi közti viszony ismét politikai ügy, amelyre még egy új intézmény is épül. A jelenlegi kormány létrehozta a Magyarországtudató Intézetet, amelynek feladata a Kárpát-medence IX. századi magyar meghódítását megelőző időknek, a magyar nép eredetének, magának a honfoglalásnak és a középkori Magyarország történetének a kutatása.

Hogy ez miért nem mindegy, kiderül Orbán Viktornak, Magyarország miniszterelnökének a kinyilatkoztatásaiból. 2028-ban a Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsa 6. csúcstalálkozóján kijelentette, hogy „a magyarok a hun Attila kései leszármazottainak vallják magukat” és a „hun-türk eredet bázisán állnak”. Amikor a kirgiz elnökkel tárgyalt Biskekben, közölte vele: „Magyarország őzri eredete emlékétek. Európa a legkeletibb nyugati népek vél bennünket, de ugyanakkor idegennek is tart, mert nincsenek ott rokonaink. Magyarország törödni fog kulturális gyökereivel.”¹

A múlt efféle ideológiai indíttatású leegyszerűsítősei még a korábbi nemzedékeken is túltesznek, amikor a régi társadalmak komplexitását a maguk sekélyes jelenlegi céljaihoz igazítják. A magyarok eredetének ez a kiaknázása pontosan az, amit Bloch „az eredet bálványának” nevezett. „Az eredet keresése – írta – túl gyakran nem is igazán a kezdetekről szól, hanem oksági magyarázatokról, sőt okokról, amelyek mindent megmagyaráznak. Ebben van a kétértelműség, a veszély.”

Ha nem vigyázunk, az eredet keresése valamilyen örök lényeg keresésébe fordul át, amelyről azt hiszik, hogy nemcsak a múltat világítja meg, de meghatározza a jelent, és irányt mutat a jövőnek is. A múltnak ez az instrumentalizálása, mutatott rá Bloch bölcsen, a történetírás szöges ellentéte: a történettudomány az

1 ■ <https://www.rferl.org/a/hungary-s-orban-vows-to-develop-ties-with-kin-central-asian-states/29470450.html>

KERESKEDELEM ÉS KERESKEDŐK

Mikos Éva

Idegenek az életünkben: kereskedelmi mondák a 20–21. század magyar sajtójában

Halmos Károly – Tamás Máté

Forgalmazás, kereskedelem, bizalmatlanság. A hadseregellátásról

Tinku-Szathmáry Balázs

Amikor a Duna nemzetközi áruforgalmi folyosóvá vált. Szállítmányozási körkép a Vaskapu-szabályozás után az első Dunagőzhajózási Társaság példáján keresztül

Eöry Gabriella

„Borpaloták – arany milliók.” Kísérlet a borkivitel élenkítésére az 1920-as évek végén

Andor Anna Klára

„A pénznem minden”. Dollárboltok a szocializmusban: a társadalmi egyenlőtlenség lenyomatai a hiánygazdaságban

Balogh Ádám Tibor – Török Róbert

Gál János fiumei gyamatáru-kereskedő portréja és fiumei vállalkozásának rövid története

Csendes Tünde

Gabonakereskedelem Győrben

Rigó Máté

A vesztes háború győztesei. Hogyan profitáltak egyes magyar gyárosok az I. világháborúból?

Továbbá a Könyvek rovatban írárok Bencsik Péter és Jelena Oszokina műveiről.

A Korall szerkesztőségének elérhetőségei:

www.korall.org

terjesztes@korall.org, korall@korall.org

1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségnek, és valamennyi idej számunkat postázzuk Önnek.

Az éves előfizetés ára 5500 Ft, egy szám ára 1500 Ft.

Új lehetőség: az elektronikus változat éves előfizetésének ára 3500 Ft.

emberi társadalom időbeli differenciális változásának kritikai tanulmányozása. Európában talán sehol másutt nem mentek végbe olyan nagy változások egy régió politikai, társadalmi és demográfiai jellegében az elmúlt két évezred folyamán, mint épp a Kárpát-medencében. Az eredet kutatása – akár abban az értelemben, hogy „ki ért oda elsőnek”, akár a magyarság (vagy bármilyen más nemzet) lényegét firtatva – nemcsak rossz irány, de abszolút veszélyes is. Azok a tévúton járó próbálkozások, hogy elhitessék, a múltnak kell megszabnia a jelen és a jövő tetteit, már két világháborúba sodorták Európát, és ma egy újabbal fenyegetnek.

Mi tehát a felelősségünk, mivel tartozunk mint hivatásos történészek annak a társadalomnak, amelyben élünk, s amelynek adója eltart bennünket? Mint Ashton Carter mondotta, az emberek történeti lények, és identitásunk aszerint formálódik, hogy mit gondolunk a múlttól, saját emlékeinkről, a kollektív emlékezetéről és a történelemről. A múlt igenis számít. Meg kell értenünk a múltat, rekonstruálnunk egész összetettségében és másságában, amennyire csak tehetségünkől futja, és ezt az értelmezést a szélesebb közönséghez is el kell juttatnunk. Eközben nagyon kell ügyelnünk, hogy ne használjuk a múltat egyszerűen annak igazolására, amilyennek látni szeretnénk – mi magunk és társadalmaink – a jövőnkét. Mint tudósoknak kötelességünk a megfigyelés és a javítás. Lehet, hogy nem tudunk még mindent a múlttól; és nem írunk tökéletesen objektív történelmet, de ez nem jelenti azt, hogy minden elmegy. A múlt felelős öreinek kell lennünk, készen arra, hogy megmondjuk, ha egy múltértelmezés nem megfelelő. A történelmi tanulságok sem nem ismétlődő helyzetek sorozatai, sem nem nemzetünk, intézményeink, azonosságunk egy örökkévaló pillanatban megragadható lényegiségei.

Szerepünk történészként időnként nem lehet más, mint amilyenek egyszer Herwig Wolfram osztrák történész mondta: a múltat őrző kutyáé. Ugassunk a sötétben, ha az emberek rosszul bánnak a múlttal, és ezért néha még harapnunk is kell. Ne várjuk, hogy nemzeti hősök legyenek belőlünk vagy hogy – mint XIX. századi elődeinknek – emlékműveket emeljenek tiszteletünkre. Senki sem szereti az órkutyákat, mégis nagyon fontosak. A történelem kritikai diszciplína, ha megfelelően kutatják és alkalmazzák: folyamatosan feltárja a múlt jelentőségét a jelen számára, de ami még fontosabb, múlt és jelen különbözőségét. □